

جلب توجه و ایجاد سؤال در قرآن

یکی از ظرائف ادبی و هنری قرآن کریم برهم زدن عمدی نظم است تا توجه مخاطب را جلب و این سؤال را در ذهن او پدید آورد که چرا کتابی که سراسر آن فصیح و بلیغ است، نظم کلام را برهم زده است ...

یکی از ظرائف ادبی و هنری قرآن کریم برهم زدن عمدی نظم است تا توجه مخاطب را جلب و این سؤال را در ذهن او پدید آورد که چرا کتابی که سراسر آن فصیح و بلیغ است، نظم کلام را برهم زده است و از این طریق به جست‌وجوی علت پردازد و از معارف نهفته‌ای بهره‌مند شود؛ مثلاً خدای سبحان درباره شکر نعمت و کفران آن چنین می‌فرماید: لئن شکرتم لأزیدنکم ولئن کفرتم إن عذاب لشدید. (1) برپایه نظم ظاهری باید گفته می‌شد: «لئن شکرتم لأزیدنکم ولئن کفرتم لأعذبنکم»، ولی چنین نشد تا پس از جلب توجه و ایجاد سؤال، این نکته را مخاطب دریابد که زیادی نعمت برای شاکران و عده صریح قطعی است، اما عذاب پس از کفران، شاید در سایه رحمت الهی عفو شود. همچنین خلف «وعده» از خداوند قبیح است، ولی خلف «وعید» نه، و شاید به دلیل سبقت رحمت خدا بر غضبش واقع نشود.

در این نوع تعبیرات کنایی، لطایف علمی و ظرایف تربیتی نیز هست. پس افزون بر ظرایف مستور سه نکته محوری باید مورد نظر باشد:

1. وعده خدا تصریحی است و وعید آن تلویحی.
2. وعید الهی بر فرض که تصریحی باشد، تخلف‌پذیر است. چون خلف وعده مخالف حکمت است، نه خلف وعید، بلکه خلف وعید مطابق با رحمت گسترده خداست.
3. چون وعید انشاست نه اخبار، تخلف آن مستلزم کذب نیست؛ ولی خطوط اصیل تعذیب جنبه خبری دارد نه انشاء، پس تحقق آنها قطعی است.

در تبلیغات امروزی همین روش بزرگ‌نمایی یا ایجاد سؤال که قرآن کریم چهارده‌قرن پیش با ادبیات ویژه خود آن را پدید آورده، رایج است؛ مثلاً در پارچه نوشته‌های بزرگداشت شهیدان، همه جملات را با یک رنگ می‌نویسند، ولی کلمه شهید را با رنگ سرخ یا با خطی درشت‌تر ثبت می‌کنند. سخنرانان گاهی به بعضی از کلمات که می‌رسند، آن را با صدای بلندتر و شدت بیشتری ادا می‌کنند تا اهمیت مضمون آن را به مخاطبان گوشزد کنند.

قرآن کریم گاهی در میان جمله‌ای که همه کلماتش را مرفوع آورده است، یکباره نظم را برهم می‌زند و کلمه‌ای را منصوب می‌آورد تا انسان توقف کند و به نکته لطیف و ظریف آن پی برد. همه اینها از اعجاز قرآن سرچشمه می‌گیرد که هزار و چهارصد سال پیش مردی امّی و درس نخوانده چنین کتاب جاودانه‌ای را به ارمغان آورده که از ابتکارات و دقایق علمی و هنری لبریز است؛ لکن الراسخون فی‌العلم منهم والمؤمنون یؤمنون بما أنزل إلیک وما أنزل من قبلك والمقیمین الصلوة‌والمؤتون الزکوة‌والمؤمنون بالله والیوم‌الآخر أولئک سنؤتیهم أجراً عظیماً. (2) نصب «مقیمین» اهمیت اقامه نماز را می‌رساند که ستون دین است.

1 - سوره ابراهیم، آیه 7.

2 - سوره نساء، آیه 162.

هدایت در قرآن، ص 225-227.